

בס"ד. מקורות לשיעור עבור משכמי ביהמ"ד שחרית, מחרת יוהכ"פ ה'תשס"ז.

1) **טור אורח חיים סימן תרכה:** ואע"פ שיצאנו ממצרים בחדש ניסן לא צונו לעשות סוכה באותו הזמן לפי שהוא ימות הקייץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל ולא היתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצות הבורא יתבדך ולכן צוה אותנו שנעשה בחדש השביעי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאין מן הבית לישב בסוכה בזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה.

2) **הגרא בפירושו על שיר השירים (א, ד):** "לפי שכשעשו את העגל נסתלקו העננים, ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן. ומשה ירד ביוהכ"פ, ובמחרת יוהכ"פ ויקהל משה וציווה על מלאכת המשכן, וזה הי' בי"א תשרי. וכתוב (פ' ויקהל לו, ג) והעם הביאו עוד נדבה בבוקר בבוקר - שני ימים, הרי י"ג בתשרי. ובי"ד בתשרי נטלו כל חכם לב ממשה את הזהב במנין ומשקל ובט"ו התחילו לעשות, ואז חזרו ענני כבוד ולכן אנו עושין סוכות בט"ו בתשרי, עכ"ל. [ויעויין גם בפירושו לשה"ש ב, יז].

3) **תוספות פסחים קח, ע"ב ד"ה היו באותו הנס:** והא דאמרינן דפטורות מסוכה אע"ג דאף הן היו באותו הנס כי בסוכות הושבתי התם בעשה דאורייתא אבל בארבעה כוסות דרבנן תיקנו גם לנשים כיון שהיו באותו הנס.

4) **הגאון ר' ראובן זעליג בענגיס זצ"ל בהגהותיו על גלוני הש"ס עמ"ס פסחים שם (נדפסו בקונטרס יחי ראובן, אשר במאסף התורני "ישורון", יר"ל ע"י מכון ישורון, ירושלים תשס"ג):** "ולחיות כי גדול נס האחרון יותר מן הראשון כמ"ש בתענית כה, [ע"א] דגמירי דמשמיה מישקל לא שקלי וכאן נסתלקו ענני הכבוד בשביל שהחטא הי' חטא גדול ולכן אחר שהושב להם ענני כבוד בשביל שמחל להם לכן נצטוו לעשות הסוכה משום האי טעמא בט"ו בתשרי לזכר הנס השני, וכיון שהנשים לא חטאו בחטא העגל לכן לא נצטוו על הסוכה משום האי טעמא שאף הן היו באותו הנס". ומסיים הגרר"ז: "ודר"ק, כי נכון הוא".

5) **בתרגום יונתן בן עוזיאל (עה"כ פ' תשא לב, ג):** "וסריבו נשיא למיתן תכשיטיהון לגברייהון ומן יד פריקו כל עמא ית קדשי דדהבא די באודניהון ואיתיו לאהרן".

6) **מדרש תנחומא פרשת כי תשא סימן יט:** "אמר להם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם, אמר אהרן להם דבר קשה, שהנשים מתעכבות בו, שהם ראו כל הנסים והגבורות שעשה הקב"ה במצרים ובים ובסיני, הלכו אצל הנשים, עמדו עליהם ואמרו ח"ו שנכפור בהקב"ה שעשה לנו כל הנסים וגבורות האלו ונעשה עבודה זרה, כיון שלא שמעו להם מה כתיב שם, ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב, אשר באזני נשיהם לא נאמר אלא אשר באזניהם". [וראה גם מדרש במדבר רבה פכ"א, י. ועד"ז בתנחומא פרשת פינחס סימן ז. יל"ש פנחס רמז תשעג. ובפרקי דרבי אליעזר פרק מד - הובא בחידושי הרשב"א עמ"ס ר"ה כג, ע"א ובטור א"ח סימן תיז. ובתוס' עמ"ס ר"ה שם ד"ה משום בטול מלאכה לעם כתב טעם זה בשם "ורגילין לומר כו". וברש"י עמ"ס מגילה כב, ע"ב: "ושמעתי מפי מורי הזקן ז"ל". ויעויין גם בפסיקתא זוטרתא עה"כ (פ') ויקהל לה, כב) "ויבאו האנשים על הנשים", ומשם מקור למ"ש בספר דעת זקנים מבעלי התוספות פ' ויקהל (לה, כב. ועד"ז בפירוש הרא"ש עה"כ שם): "לפיכך זכו הנשים שלא לעשות מלאכה בראש חדש לפי שבמעשה העגל לקחו תכשיטיהן בעל כרחן כדמשמע מדכתיב ויתפרקו וגו' ובמעשה המשכן שמחו בנתינה".

7) **נחמיה פרק ט: (יב) ובעמוד ענן הנחיתם יומם ובעמוד אש לילה להאיר להם את הדרך אשר ילכו בה. (יג) ועל הר סיני ירדת ודבר עמם משמים ותתן להם משפטים ישירים ותורות אמת חקים ומצוות טובים. (יד) ואת שבת קדשן הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך. (טו) ולחם משמים נתתה להם לרעבם וימים מסלע הוצאת להם לצמאם ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך לתת להם. (טז) והם ואבותינו היזינו ונקשו את ערפם ולא שמעו אל מצותיך. (יז) ונמאנו לשמע ולא זכרו ונפלאתיך אשר עשית עמם ונקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים ואתה אלוך סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם. (יח) אף פי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות גדלות. (יט) ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר את עמוד הענן לא סר מעליהם ביוםם להנחתם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם ואת הדרך אשר ילכו בה. (כ) ורוחך הטובה נתת להשפילם ומנן לא מנעת מפייהם ומים נתתה להם לצמאם. (כא) וארבעים שנה כלללתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו.**

במדבר רבה פ"כ, יט עה"כ (פ' בלק כג, ח) 'מה אקוב לא קבה אל': "בנוהג שבעולם לגיון שמרד במלך חייב מיתה ואלו כפרו בו ומרדו ואמרו (פ' תשא לב, ד) אלה אלהיך ישראל לא הי' צריך לכלותן, אלא אפילו באותה שעה לא זז מחיבתן, למה להן ענני כבוד, ולא פסקו מהן המן והבאר וכה"א (נחמ"י ט) כי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא עשיתם כלה במדבר עמוד הענן לא סר מעליהם יומם ומנן לא מנעת מפייהם ומים מסלע הוצאת להם והיאך אני יכול לקללם".

8) **דרשות מהר"ם חביב (בעהמח"ס כפות תמרים, נדפס ע"י מכון 'חכמת שלמה', ירושלים תשנ"ט):** ראיתי בספר 'לבנת הספיר' שבעוון העגל נסתלקו ענני הכבוד, וחזרו בזכות אהרן כו', והיתה חזרתן אחרי שנצטוו במשכן ונזדרזו בה ומשרע"ה ירד למחרת יוהכ"פ וציווה על נמשכן כמו שאמרו ז"ל, נדבת המשכן הובא בב' בקרים כו', אם כן ביום י"ד בתשרי העבירו קול במחנה 'אל יעשו עוד למלאכת הקודש', ולכן ביום טו שכבר שילמו המעשים חזרו הענני הכבוד, ולכן מצות סוכה בט"ו בתשרי. ולפי זה אתי שפיר הא דאין אנו עושים זכר למן ובאר רק לענני כבוד משום דמן ובאר לא פסקו מהם לעולם כו', אמנם ענני הכבוד דהי' להם ופסקו מהם, וקיבל הקב"ה תשובתם וחזרה עטרה ליושנה, על כן אנו עושים זכר לנס הזה בחודש הזה, למען ילמוד הבע"ת לשוב בכל לבו ובכל נפשו לה' אלוקיו, ולא יחסר ממנו כל טוב שהי' מקדם. ומ"ש בשם לבנת הספיר כו' הוקשה לי, דהא כתיב נחמ"י ט, אף פי עשו להם עגל מסכה וגו' עמוד הענן לא סר מעליהם.

9) **ערוך השולחן א"ח סתר"ח ס"ב וס"ג:** 'כי בסוכות הושבתי את בני ישראל', ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם. והנה לדברי רבי אליעזר וודאי דשייך לעשות זכרון לדבר הגדול הזה שהקיפן בענני כבוד וכמו שהתוודו בעלותם מן הגולה בנחמ"י, 'שאמרו אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר את עמוד הענן לא סר מעליהם וגו' ואת

עמוד האש בלילה וגומר, דבענני כבוד היתה התגלות אלקות ממש כמו שאמר משה רבינו (פ' שלח יד, יד) בעניינא דמרגלים, 'אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם, ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה', אבל לרבי עקיבא שאומר דהכוונה על סוכות ממש, מאי רבותא יש בזה שתאמר התורה על זה 'למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי וגומר'. והעניין כן הוא, דמפני זה נצטוונו לעשות סוכות דוגמת הסוכות ועשו להם במדבר כדי שיתגלה ויתפרסם מתוך מצות הסוכה גודל מעלתן של ישראל במדבר שהיו הולכין עם כבוד האנשים והנשים והטף ריבי רבבות במקום אשר אין בו טבע האדם להיות בו כמו שהעיד הכתוב (פ' חוקת כ, ה) 'לא מקום זרע', וכן אמר הנביא לישראל (ירמיה ב, לא) 'הדור אתם ראו דבר ה' המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה', כלומר דבמדבר הכנתי להם כל דבר ולא חסרו דבר וכמו שאמר משה רבינו בפרשת דברים (ב, ז) 'דע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלקיך עמך לא חסרת דבר', ונמצא דעיקר מצוה זו היא זכרון המסע הגדול שבמדבר, שלבד שלא הי' מקום זרע עוד אפילו בתים קבועים לא הי' להם חסות בעלמא, ולזה נצטוונו לעשות סוכות דוגמתן למען נזכור גודל מעלתנו מהשגחת ה' עלינו מאחרי יציאת מצרים. **שם ס"ד:** ועוד "ל טעם נכון על מה שהמצוה בתשרי ולא בניסן, לפי שרצה הוא יתברך להראות שאנחנו פשוטים אנחנו מכל מקום לא סרה השגחתו מעלינו ובצלו אנחנו יושבים ובמחסה כנפיו נתלונן, וכמו שאחר מתן תורה עשו את העגל ועם כל זה נתרצה להם הקב"ה בלוחות אחרונות, והי' זה ביום הכיפורים, ולאחר יום הכיפורים צונו לעשות המשכן ששיכנתו תשכון בינינו כדכתיב (פ' תצוה כט, מה) 'ושכנתי בתוך בני ישראל' ולא הסיר מעליהם ענני הכבוד כדכתיב בנחמ' שהבאנו בסעיף ב', כמו כן עשה לנו הקב"ה במצוה זו דוגמתה לדורות שאנחנו חוטאים כל השנה מכל מקום ביום הכיפורים מכפר עוונותינו כשאנו שבים בתשובה, וסימן לדבר שתיכף אחר יום הכיפורים צוה עלינו לעשות סוכה שנשב בצלו של הקב"ה כדכתיב (שיר השירים ב, ג) 'בצלו חמדתי וישבתי' זו מצות סוכה ופריו מתוק לחכי זו מצות אתרוג כמו שאמר חז"ל במדרש חזית, ולהורות שאחר כל החטאים הוא יתברך באהבה עמנו ומשגיח עלינו להצילנו מכל צרה ופגע והושיב אותנו בצלו הקדוש והטהור והוא יתברך סוכך עלינו.

10) בשלח יג, כא-כב: 'וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה, לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם'.

11) יחזקאל טז, י: 'ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי'.

12) בשרי רבה (ד, ב): 'ואחבשך בשש . . . הקיפן ענני כבוד, הא מה דאת אמר לא ימיש עמוד הענן'. ובכ"מ במדרש (פסיקתא רבתי פרשה לג. ועד"ז בתנחומא פרשת תצוה ס"א וביל"ש יחזקאל רמז שנה) איתא: "ואכסך משי . . . אלו ענני כבוד שהיו מקיפים אותם במדבר כמ"ש לא ימוש עמוד ענן יומם". וכ"ה בפירושו רש"י עה"כ יחזקאל שם (בשם מדרש אגדה) "ואכסך משי - אלו שבעת ענני כבוד דכתיב לא ימיש עמוד הענן יומם". ובמדרש שיר השירים רבה (א, ג. ועד"ז ביל"ש שה"ש רמז תקפב) עה"כ (שה"ש א, ח) "צאי לך בעקבי הצאן" איתא: "ר' עקיבא אומר ממה שהקפתי אותם בענני כבוד המד"א וה' הולך לפניהם יומם גו' לא ימיש עמוד הענן יומם, את יודע מה אני עושה להם בסוף בעקב הדא הוא דכתיב (ישעיה ד, ו) וסוכה תהיה לצל יומם".

13) לבוש או"ח סימן תרכ"ה: ומהו הנס שנקרא בשם סוכה, והם ענני כבוד שהקיפן בהם במדבר לבל יכה אותם שרב ושמש וכו', ואע"פ שיצאנו ממצרים בחודש ניסן ותיכף יציאתן כתיב וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן וגו', מ"מ לא צונו לעשות סוכה באותו זמן.

14) מכילתא (עה"כ בשלח שם): 'וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן מלמד ששבעה ענני כבוד היו עם ישראל, יומם בעמוד ענן הרי אחד. ועננך עומד עליהם (פרשת שלח יד, יד) הרי שנים. ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם (פ' שלח שם), הרי שלש. ובהאר"ך הענן (פרשת בהעלתך ט, יט) הרי ארבע. ובהעלות הענן (פרשת פקודי מ, לו), הרי חמש. ואם לא יעלה הענן (פ' פקודי שם לו) הרי שש. כי ענן ה' על המשכן יומם (פ' פקודי שם לח), הרי שבעה. ארבעה מארבע רוחות ואחד מלמעלה ואחד מלמטה, ואחד שמקדים לפניהם מתקן להם את הדרכים מגביה להם את השפל ומשפיל להם את הגבוה ועושה להם דרך סרט ומישור'. ועד"ז הוא במדרש תנחומא עה"כ פ' בשלח שם ובספרי זוטא פרשת בהעלתך. [וראה גם תוספתא סוטה פ"ד, ב].

15) תרגום על שיר השירים ב, יז: "ובזערות יומיא עבדו בני ישראל ית עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עלויהון ואשתארו מפרסמן וכו' ובעא ה' להוברא יתהון מן עלמא אלולי דאדכר קדמוי קים דקים במימרי' לאברהם ליצחק וליעקב וכו'".

16) הערת המלקט: אי משום הא לא איריא, כי אין הכרח מדברי התרגום שהסתלקות ענני הכבוד נמשך יותר מזמן קצר מאד. ואדרבה, מ"ש התרגום ע"ד הסתלקות ענני הכבוד ביחד עם זה שרצה הקב"ה לכלותם עד שנזכר לפניו ברית אבות וכו', משמע שהסתלקות ענני הכבוד, כמו החלטת הקב"ה לכלות את בני, לא הי' אלא קודם שהתפלל משה עליהם (פ' תשא לב, יא-יג) שהי' בעודו על ההר שאז נאמר (שם פסוק יד) 'וינחם ה' על הערה אשר דבר לעשות לעמך'. [ובלא"ה, כ, בע"כ צ"ל שהכתוב בנחמ' לא בא לסתור מ"ש בתורת משה, ומ"ש בנחמ' "לא עזבתם במדבר" מיידי אחרי שהתפלל משה עליהם, וכמ"ש השפת אמת עה"ת בליקוטים לפרשת כי תשא עה"כ (שם לב, כה) "וירא משה את העם כי פרוע הוא", ע"ש]. משא"כ לפי דברי הגר"א שכתב להדיא שלא חזרו ענני הכבוד עד שהתחילו לעשות המשכן, דהיינו שהיו כמה חדשים בלי הגנת ענני הכבוד, ועל זה הוא שתמהתי ממ"ש בנחמ'. [ואי אפשר לומר דכוונת הכתוב בנחמ' היא שלא עזבם הקב"ה - אחרי יוה"כ, דהא בהמשך הכתובים בנחמ' (שם פסוק כ) כתוב לאמר "ורוחך הטובה נתת להשכילם, ומנך לא מנעת מפיהם ומים נתת להם לצמאם", וע"כ צ"ל דלא חסרו מן ומים במשך כמה חדשים, וא"כ ה"ה לעננים]. ועצ"ע וחפוש בכ"ז.

17) פ' שלח יד, יג-טז: ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים פי העלית בכחך את העם הזה מקרב. ואמרו אל יושב הארץ הזאת שמעו פי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה' וצננך עמד עליהם ובעמוד ענן אתה הלך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה. והמתה את העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר. מבגלתי יכלת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישקטם במדבר.

18) רש"י עה"כ שם: וזה הוא ואמרו אל יושב הארץ הזאת כמו על יושב הארץ הזאת. ומה יאמרו עליהם, מה שאמרו בסוף הענין, מבלתי יכולת ה', בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם, ועין בעין אתה ה' נראה להם, והכל בדרך חבה, ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה.

ופירוש במהר"ק: כלומר אפילו אם יתפרסם חטאתם לא יתלו השומעים לומר שמה שנפרעת מהם היא בשביל שחטאו לך עתה או בשביל שחטאו לך בעגל שהרי אחר חטא העגל ידעו הגוים אשר עין בעין הראה ה' להם דרך חיבה, וראו שלא נתקע אהבתך מהם בשביל שחטאו לך ומתוך כך יאמרו אם בשביל חטאתם הי' מביא ה' פורענות עליהם הי' נפרע מהם העוון העגל, ומדהראה להם חיבה גדולה לאחר כן מכלל דמחל להם בלב שלם ולא חש על חטאתם, ומדלא נפרע מהם בענין העגל כ"ש וכ"ש שלא הי' לו להפרע מענין המרגלים, אלא וודאי יאמרו מבלתי יכולת ה' וכו'.

19) שו"ת רבי עקיבא איגר מהדר"ק השמטות לסימן א: "מכל מקום רוב נשי דידן מחמירין לעצמן וזוהירות וזריזות לקיים רוב מצוות עשה שהזמן גרמא, כגון שופר, סוכה, לולב".